

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра психології та соціальної роботи

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

Особливості самооцінки внутрішньо переміщених осіб підліткового віку
в сучасних соціально-психологічних умовах українського суспільства

Виконала студентка групи Пб-4
спеціальності 053 Психологія
Кожанова Дарія Вікторівна
Керівник: Кудінова М. С.
Рецензент: Алпатова О. В.
Нормоконтроль: Софія СИТНИК

Запоріжжя – 2024

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота: 123 с., 4 табл., 2 рис., 63 джерела, 3 додатка.

Об'єкт дослідження: самооцінка особистості.

Предмет дослідження: особливості самооцінки внутрішньо переміщених осіб підліткового віку.

Мета дослідження – теоретичний аналіз та емпіричне дослідження самооцінки внутрішньо переміщених осіб підліткового віку.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення.

емпіричні: методика Шкала самооцінки Розенберга, Методика самооцінки емоційного стану Г. Айзенка, кількісна та якісна обробка даних.

Актуальність дослідження базується на тому, що вимушене внутрішнє переміщення є однією з гострих проблем сучасної України, спричинене війною. Значна кількість людей, у тому числі неповнолітніх, зазнали травматичного досвіду втрати домівки, розриву соціальних зв'язків та необхідності адаптуватися до нових умов. Ця ситуація може негативно позначитися на формуванні самооцінки підлітків, що є важливим чинником їхнього особистісного розвитку та соціальної адаптації.

Самооцінка виступає ключовим аспектом у формуванні особистості підлітка, адже визначає самоусвідомлення, віру у власні можливості, мотивацію досягнень та вміння будувати гармонійні стосунки з оточенням. Підлітки, які були вимушені до переїзду, можуть натрапити на особливі труднощі, такі як: адаптація до нового соціального середовища, втрата стабільності, освоєння до нового навчального простору. Дослідження самооцінки ВПО підліткового віку допоможе встановити фактори ризику для ментального здоров'я та сприяти створенню ефективних методів і стратегій задля поліпшення психічного стану та інтеграції підлітків у нове середовище.

САМООЦІНКА, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ
ОСОБИ, ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД, ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК.

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається тим, що вимушене внутрішнє переміщення є однією з гострих проблем сучасної України, спричинене війною. Значна кількість людей, у тому числі неповнолітніх, зазнали травматичного досвіду втрати домівки, розриву соціальних зв'язків та необхідності адаптуватися до нових умов. Ця ситуація може негативно позначитися на формуванні самооцінки підлітків, що є важливим чинником їхнього особистісного розвитку та соціальної адаптації.

Самооцінка виступає ключовим аспектом у формуванні особистості підлітка, адже визначає самоусвідомлення, віру у власні можливості, мотивацію досягнень та вміння будувати гармонійні стосунки з оточенням.

Підлітковий вік є одним з найважливіших стадій онтогенезу. Саме цей період життя характеризується нестабільністю та кризовим станом, оскільки під сильним впливом соціального середовища, у підлітка відбувається інтенсивне формування самооцінки та становлення світогляду, цінностей та майбутніх життєвих орієнтирів.

Підлітки, які зазнали вимушеного переселення, часто стикаються з умовами, які характеризуються стресовими та травмуючими ситуаціями, такі обставини можуть негативно впливати на самосприйняття, почуття власної гідності та самооцінку особистості. Дослідження впливу вимушеного переміщення на самооцінку підлітків може сприяти глибшому розумінню механізмів впливу стресу та травматичних подій на ставлення підлітків до власної особистості, а також допоможе розробити ефективні методи психокорекційної роботи спрямовані на формування реалістичного самоусвідомлення.

Виходячи з аналізу наукових джерел, можна стверджувати, що вивченню самооцінки підлітків було присвячено багато досліджень у вітчизняній та зарубіжній психології (В. Кутішенко, О. Сергієнкова

О. Колобич, М. Ушакова, П. Дячук, І. Ковалишин, О. Краєва, І. Попович, Є. Дядюкіна, С. Ніколаєнко, Р. Павелків, Ю. Ліпковська, С. Максименко, В. Поліщук, О. Кащенко, М. Заміщак). Дослідженням впливу стресу, вимушеного переселення, травм та кризових ситуацій на формування самооцінки підлітків вивчали Ю. Серeda, В. Педоренко, З. Скрипська, О. Балакірева, С. Трухан, Л. Гончар, О. Міхеєва, С. Дерев'янка, Н. Гусак, В. Кердивар, О. Більовський, Т. Семигіна та Л. Хижняк.

Водночас, проблема розвитку адекватної самооцінки підлітків зберігає свою актуальність, що і зумовило вибір теми бакалаврської роботи.

Відповідно до теми дослідження нами було сформульовано об'єкт, предмет, мету та завдання.

Об'єкт дослідження: самооцінка особистості.

Предмет дослідження: особливості самооцінки внутрішньо переміщених осіб підліткового віку.

Мета дослідження – теоретичний аналіз та емпіричне дослідження самооцінки внутрішньо переміщених осіб підліткового віку.

Відповідно до сформульованої мети нами були поставлені такі **завдання:**

1. Проаналізувати теоретичні особливості розвитку самооцінки підлітків в умовах внутрішнього переміщення.

2. Продіагностувати рівні самооцінки підлітків та проаналізувати отримані результати.

3. Розробити цикл занять з корекції неадекватної самооцінки підлітків.

Теоретичною основою дослідження стали:

– концепції формування та розвитку самооцінки О. Колобич, М. Ушакова, О. Сергієнкова, П. Дячук, Р. Павелків, О. Краєва;

– наукові підходи до проблематики формування адекватної самооцінки підлітків В. Кутішенко, М. Савчин, Л. Василенко, О. Хадонович, Г. Федоришин, О. Ратушний, І. Булах;

– дослідження впливу стресу, вимушеного переселення, травм та кризових ситуацій на формування самооцінки Ю. Середа, В. Педоренко, З. Скрипська, О. Балакірева, С. Трухан, Л. Гончар, О. Міхеєва, С. Дерев'янку, В. Кердивар.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз психологічної літератури з метою визначення стану розробленості та перспектив досліджуваної проблеми; порівняння поглядів вчених на досліджувану проблему; систематизація та узагальнення для уточнення понять «самооцінка», «образ-Я», «адаптація», «внутрішньо переміщена особа»; аналіз компонентів самосвідомості особистості з метою глибшого розуміння самооцінки.

емпіричні: з метою визначення особливостей самооцінки внутрішньо переміщених осіб підліткового віку використана методика Шкала самооцінки Розенберга та Методика самооцінки емоційного стану Г. Айзенка); кількісна та якісна обробка даних.

Організація дослідження. На першому етапі було здійснено теоретичний аналіз проблеми, розроблено програму дослідження.

На другому етапі було визначено рівень самооцінки у дітей підліткового віку. Для вирішення поставленого завдання було використано метод тестування («Методика самооцінки Розенберга» М. Розенберга; «Методика самооцінки емоційних станів» Г. Айзенка). Отримані дані піддавались аналізу з наступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Математична обробка даних та графічна презентація результатів здійснювались за допомогою програми Microsoft Excel.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася у Запорізькій гімназії № 32 Запорізької міської ради Запорізької області. Експериментальною роботою було охоплено 30 учнів 9-х класів (в тому числі дітей, які виїхали з тимчасово окупованих та небезпечних територій України і мають статус «внутрішньо переміщена особа»).

Практичне значення результатів дослідження полягає в наступному:

– результати теоретичного аналізу поняття «самооцінка», її особливостей у підлітковому віці та психологічних особливостей внутрішньо переміщених осіб (розділ 1) можуть бути використані для розробки інформаційних матеріалів, методичних рекомендацій для фахівців (психологів, соціальних працівників, педагогів), які працюють з внутрішньо переміщеними підлітками;

– розроблений цикл занять з формування адекватної самооцінки (розділ 2.3) може безпосередньо використовуватися психологами, соціальними працівниками та педагогами у роботі з внутрішньо переміщеними підлітками в закладах освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та отримані в ході дослідження результати пройшли апробацію на:

V Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів освіти «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства» (Кам'янець-Подільський, 5-6 грудня 2023 року).

V Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу» (Запоріжжя, 18–19 квітня 2024 року).

Публікації за результатами дослідження:

Кожанова Д. В. Психологічні аспекти адаптації внутрішньо переміщених осіб. Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства: Матеріали V Міжнародної наукової студентської конференції (м. Кам'янець-Подільський, 5-6 грудня 2023 р.). Кам'янець-Подільський : НРЗВО КПДІ, 2023. С. 300-302.

Кожанова Д. В. Особливості самооцінки в підлітковому віці. Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний

науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу: збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 18-19 квітня 2024 р.) / за заг. ред. В.В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2024 (подано до друку).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу і загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг роботи викладено на 55 сторінках, загальний обсяг дослідження складає 114 сторінок. Дослідження містить 4 таблиці, 2 рисунки.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного теоретичного та емпіричного дослідження самооцінки внутрішньо переміщених осіб підліткового віку можна зробити наступні висновки:

1. Самооцінка виступає основним компонентом самосвідомості особистості, що виявляється у сукупності оцінок, які людина надає власним здібностям, особистим якостям, досягненням та невдачам.

2. Розрізняють адекватну й неадекватну самооцінки. Особи з адекватною самооцінкою характеризуються раціональним ставленням до себе та своїх можливостей. Натомість особи з неадекватною самооцінкою схильні переоцінювати свої можливості або навпаки перебільшувати свої негативні характеристики.

3. Формування самооцінки відбувається під впливом різноманітних факторів, включаючи особистий досвід, ставлення оточення, досягнення та невдачі. Цей процес ґрунтується на складних когнітивних операціях, таких як рефлексія, синтез, порівняльний аналіз та комплексне усвідомлення власної особистості.

4. У підлітковому віці відбувається інтенсивне формування самооцінки, що розвивається поетапно з характерними особливостями на кожній віковій фазі. У віці 10-11 років діти схильні до надмірної самокритики через неспроможність надати собі об'єктивної оцінки. У віці 12-13 років активізується потреба у самопізнанні та повазі з боку оточення. У віці 14-15 років підлітки починають аналізувати свої вчинки та досягнення в конкретних ситуаціях, орієнтуючись на думку оточуючих та соціальні норми.

5. Формування адекватної самооцінки підлітка залежить від низки факторів, таких як сімейне виховання, взаємодія з однолітками, виконання обов'язків, участь у неформальних групах та особистісне спілкування. У цьому віці самооцінка суттєво впливає на успішність у навчанні, взаємини з

ровесниками та дорослими, а також на загальний психічний стан. Підтримка та прийняття з боку дорослих, а також міцні дружні стосунки з ровесниками є ключовими чинниками позитивного розвитку самооцінки підлітка.

6. Підлітки, які зазнали впливу стресових обставин, воєнних подій, вимушеного переселення, стикаються з серйозними психоемоційними проблемами, що впливають на їх самооцінку. Серед психологічних реакцій організму на травматичні події спостерігаються симптоми стресу та стресових розладів, стани тривожності, фрустрації, ригідності, відчуття депресії та виникнення суїцидальних думок. Виникнення психоемоційних проблем негативно впливає на фізичний і психічний розвиток особистості, соціальні взаємини та соціалізацію, академічні досягнення, сімейні взаємини та формування життєвих орієнтирів.

7. Емпіричне дослідження самооцінки проводилось шляхом розподілу 30 учнів 14-15 років на дві групи: внутрішньо переміщені підлітки та підлітки, що постійно проживали у м. Запоріжжя. Отримані результати засвідчують той факт, що особи, які зазнали вимушеного переселення, мають значно нижчий рівень самооцінки та проявляють більш виражені негативні емоції та складнощі з регуляцією поведінки, порівняно з підлітками, які не пережили переміщення.

9. Розроблено цикл тренінгових занять з формування адекватної самооцінки підлітків. Метою циклу занять є формування реалістичного самоусвідомлення, опанування навичками самопізнання та позитивного мислення, розвиток соціальних та комунікативних навичок. Цикл включає 14 занять, загальна тривалість складає 14 тижнів, тривалість одного заняття розрахована на 40 хв. Встановлено регулярність проведення занять з частотою один раз на тиждень. У циклі занять використовуються такі методи: діагностичні методики, медитації, малювання, гранування, мозковий штурм, тематичні вправи, релаксаційні вправи, інтерактивні мінілекції, тематичні руханки.

Проведене дослідження не охопило всіх аспектів обраної проблеми. Рекомендується подальше вивчення процесу формування адекватної самооцінки у підлітків, які зазнали вимушеного переміщення.